
ALICJA KRAKOWSKA

Typologia rozwoju demograficznego miast w okręgach przemysłowych Nadodrza

Urbanizacja i uprzemysłowienie jako główne czynniki oraz bezpośrednio przyczyny zmian w strukturze ludności, a zwłaszcza w jej zróżnicowaniu przestrzennym, determinują model demograficznego rozwoju miast. Prezentowane wyniki badań dotyczą zmian w miejskiej sieci osadniczej okręgów przemysłowych Nadodrza oraz ukazują, jaka jest rola migracji i naturalnej reprodukcji ludności w procesie zaludnienia miast. Autorka oparła się na wskaźnikach obrazujących relacje między saldem migracyjnym i przyrostem naturalnym, czyli na cechach uznanych za reprezentatywne dla charakterystyki demograficznego wzrostu miast (Iwanicka-Lyrowa 1981; Zborowski 1983).

Badany obszar określony umownie "Nadodrzem"¹ jest typowym ponadregionalnym układem funkcjonalno-gospodarczym, związanym z tzw. osią Odry. Należy on do silnie umiastowionych i zurbanizowanych części kraju. Specyfika ta wiąże się zarówno z przetrwałą siecią historycznego osadnictwa miejskiego, jak i z dużymi zmianami w tej sieci, wywołanymi powojennym zasiedlaniem ziem nadodrzańskich oraz industrializacją kraju (Rajman, 1984).

---

¹ Do Nadodrza zalicza się siedem województw, przez które przepływa Odra, zachodnią część woj. katowickiego należąca do dorzecza Odry, a także województwa sudeckie (jeleniogórskie, wałbrzyskie) - Rajman 1984, Rauziński 1982.

Województwa nadodrzańskie są obszarem, na którym procesy demograficzne i społeczno-gospodarcze przebiegały szczególnie intensywnie. Przyrost ludności miejskiej był w ogromnym stopniu wynikiem ruchów migracyjnych. Podstawowym, wewnątrzregionalnym kierunkiem migracji ludności w latach 1950-1980 były okręgi przemysłowe Nadodrza (Rauziński, 1982), których miasta są przedmiotem niniejszej analizy.

Miejską sieć analizowanych okręgów przemysłowych cechuje, podobnie jak w całym kraju, przewaga małych miast. Pomimo ich liczebnego spadku w okresie powojennym stanowią one aktualnie w tych okręgach ponad połowę, a w niektórych z nich prawie 3/4 miejskich jednostek osadniczych. Jedynie w Rybnickim Okręgu Węglowym ta kategoria miast jest najmniej liczna (22,2%).

T a b e l a 1

Struktura wielkościowa miast (1980 r.)

Okręgi przemysłowe	Małe (poniżej 20 tys.)		Średnie (20-100 tys.)		Duże (powyżej 100 tys.)	
	miasta	ludność	miasta	ludność	miasta	ludność
	w odsetkach					
Rybnicki	22,2	4,8	44,4	50,7	33,3	44,5
Legnicko-Głogowski	66,6	19,4	33,3	80,6	-	-
Opolski	75,0	27,1	16,6	32,7	8,3	40,2
Wrocławski	62,5	5,1	25,0	8,6	12,5	86,3
Sudecki	75,4	31,6	22,7	52,1	1,9	16,3
Zielonogórski	73,3	24,6	20,0	38,0	6,7	37,3
Szczeciński	50,0	6,7	37,5	22,6	12,5	70,7

W latach 1946-1980 wiele małych miast przekształciło się w miasta średniej wielkości (np. Police, Żary, Żagań, Głogów

Lubin, Bielawa, Dzierżoniów, Kamienna Góra, Zgorzelec, Żory) lub nawet w duże ośrodki miejskie (Jastrzębie Zdrój), zawdzięczając swój awans uprzemysłowieniu. Z dawnych średnich, kilka z nich to w 1978 roku już ponad stutysięczne centra kształtujących się aglomeracji miejsko-przemysłowych (Opole, Rybnik, Wodzisław). Dotychczasowe tendencje demograficznego wzrostu miast wskazują, iż w perspektywnym modelu osadniczym należy liczyć się z dalszym zmniejszeniem liczebności miast małych, głównie tych poniżej 10 tys. mieszkańców. Natomiast kategoria miast średnich powiększy się o dalszych siedem jednostek osadniczych, przede wszystkim w okręgu opolskim (Krapkowice, Strzelce Opolskie) a ponadto w legnickim (Polkowice) i rybnickim (Orzesze).

Dużych miast (powyżej 100 tys.) jest najwięcej w Rybnickim Okręgu Węglowym (33,3% ogółu miast tego okręgu), a po jednym przypada na pozostałe okręgi przemysłowe. Tej kategorii wielkościowej nie osiągnęło jeszcze żadne miasto Legnicko-Głogowskiego Okręgu Miedziowego. Duże ośrodki miejskie skupiają ponad 3/4 mieszkańców miast w okręgu wrocławskim i szczecińskim, prawie połowę ludności miejskiej w Rybnickim Okręgu Węglowym, a tylko 16,3% ludności zamieszkałej w miastach okręgu sudeckiego (tabela 1).

Rozkład ludności wg kategorii wielkościowej miast świadczy, iż aglomeracje wrocławska i szczecińska prezentują model aglomeracji monocentrycznej, na co wskazuje nadmierny już obecnie udział ośrodka regionalnego w strukturze wielkościowej miast. W Legnicko-Głogowskim Okręgu Miedziowym gros ludzi zamieszkuje w miastach średniej wielkości, natomiast w sieci miast okręgu sudeckiego i zielonogórskiego w 1980 roku zaznaczył się duży udział najmniejszych jednostek osadniczych (ponad 60%).

Tempo wzrostu ludnościowego miast było silnie skorelowane z określoną fazą ich uprzemysłowienia i wykształceniem miejskiej sieci osadniczej, z procesami naturalnej reprodukcji ludności i jej przestrzenną ruchliwością (J. Rajman, 1984).

Ośrodki o silnej dynamice rozwojowej to przede wszystkim miasta LGOM (Lubin, Głogów) i ROW (Jastrzębie Zdrój, Żory). Znaczną dynamikę rozwoju wykazały także niektóre ośrodki przemysłowe w okręgu szczecińskim (Police) i zielonogórskim. W okręgu opolskim i wrocławskim największy przyrost ludności zaznaczył się nie w ośrodkach wojewódzkich, lecz w nowo uprzemysłowionych miastach średniej wielkości.

Stare ośrodki przemysłowe Zagłębia Wałbrzyskiego, borykające się z szeregiem progów rozwojowych, nie wykazują już dynamiki w swym rozwoju, a także w niektórych z nich wystąpił w ostatnich latach regres demograficzny (Nowa Ruda). Natomiast niektóre ośrodki przemysłowe regionu sudeckiego (Bielawa, Dzierżoniów, Zgorzelec) cechował przez wiele lat analogiczny poziom dynamiki rozwoju ludności jak miasta ROW, LGOM czy Opolskiego Okręgu Przemysłowego.

W latach 1946-1980 największą stabilność w swym rozwoju demograficznym wykazywały miasta sudeckie (58,5% miast) oraz małe rolniczo-przemysłowe miasteczka w regionie zielonogórskim. Stabilne w swym rozwoju demograficznym są głównie osiedla poniżej 5 tys. mieszkańców, które stanowiły 63,3% miast nie zmieniających swej kategorii wielkościowej. Natomiast najliczniej zmieniały swój stan zaludnienia ośrodki miejskie ROW (88,9%) i LGOM (77,8% miast).

Charakterystyczną cechą demograficznego rozwoju miast jest zmienność roli migracji w procesie ich zaludnienia². W nowych okręgach przemysłowych zdecydowaną większość stanowią miasta o dodatnim saldzie migracyjnym, zaś w okręgu sudeckim i zielonogórskim dominują ośrodki emigracyjne.

---

² Udział migracji i ruchu naturalnego w procesie zaludnienia miast rozpatrzono w 7-letnim okresie czasu (1974-1980), dla którego dysponowano porównywalnym materiałem statystycznym. Ponadto były to pierwsze lata po wprowadzeniu nowego podziału administracyjnego, w wyniku którego wiele miast utraciło funkcję ośrodka powiatowego.

Dynamika zaludnienia wybranych miast w latach 1946-1980

	Wskaźnik wzrostu ludności w latach				
	1946-1980	1950-1980	1950-1960	1960-1970	1970-1980
Rybnicki:					
Rybnik	249,0	216,7	132,8	128,7	126,7
Wodzisław	212,8	199,4	123,2	140,8	114,9
Jastrzębie Zdrój ¹	914,6	845,7	124,9	282,6	239,6
Żory	540,7	513,0	124,3	125,2	329,4
Legnicko-Głogowski:					
Legnica	364,3	227,6	163,8	118,4	117,3
Głogów	3 197,0	1 405,0	239,9	222,2	343,6
Lubin	3 608,5	2 255,3	194,2	504,3	230,2
Polkowice ²	2 781,2	1 979,2	165,8	508,6	234,6
Opolski:					
Opole	299,7	222,1	131,6	128,5	131,2
Kędzierzyn-Koźle ³	384,6	269,4	157,5	142,4	120,0
Zdzieszowice	512,2	305,0	262,5	130,3	201,4
Wrocławski:					
Wrocław	331,4	196,6	139,6	121,7	115,8
Brzeg Dolny ⁵	562,0	285,1	202,6	125,5	112,1
Oława	421,0	356,3	145,9	152,0	160,6
Sudecki:					
Wałbrzych	116,5	136,2	125,1	104,0	104,6
Jelenia Góra	142,9	172,2	137,8	110,8	112,7
Bogatynia	378,9	177,7	179,5	99,8	99,2
Boguszów-Gorce ⁶	72,2	113,8	119,1	96,8	98,7
Nowa Ruda	120,9	152,5	137,6	113,2	97,9
Zgorzelec	632,3	245,3	118,2	177,5	116,8
Szczeciński:					
Szczecin	509,9	214,2	149,5	125,4	114,8
Police ⁷	-	1 217,0	510,8	147,0	162,0
Zielonogórski:					
Zielona Góra	592,5	298,6	160,4	135,2	137,7
Żary	496,0	191,1	150,7	113,0	112,2

Rok nadania praw miejskich:

¹ 1963 r.² 1967 r.³ powstało w 1975 r. z połączenia
miasta Kędzierzyna (1951) i miasta
Koźle (1280 r.)

4 1962 r.

5 1954 r.

6 1973 r.

7 1946 r.

Tabela 3

Zmiany w kategorii wielkościowej miast
w latach 1946-1980

Okręgi przemysłowe	Miasta				
	Ogółem	stabilne		niestabilne	
		l.b.	%	l.b.	%
Rybnicki	9	1	11,1	8	88,9
Legnicko-Głogowski	9	2	22,2	7	77,8
Opolski	12	3	25,0	9	75,0
Wrocławski	8	2	25,0	6	75,0
Sudecki	53	31	58,5	22	41,5
Zielonogórski	15	8	53,4	7	46,6
Szczeciński	8	2	25,0	6	75,0

Tabela 4

Miasta wg salda migracji

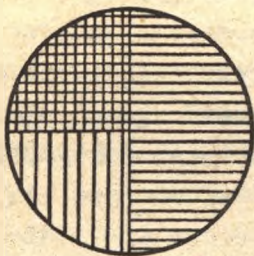
Okręgi przemysłowe	Saldo migracji w latach 1974-1980			
	dodatnie (+)		ujemne (-)	
	miasta	ludność w miastach	miasta	ludność w miastach
	w odsetkach			
Rybnicki	77,2	95,9	22,3	4,1
Legnicko-Głogowski	88,8	97,4	11,2	2,6
Opolski	91,6	97,8	8,4	2,2
Wrocławski	62,5	97,3	37,5	2,7
Sudecki	28,3	45,6	71,5	54,4
Zielonogórski	26,6	67,3	73,4	32,7
Szczeciński	62,5	28,4	37,5	71,6

Wzorując się na metodzie Webba³ przeprowadzono, w zależności od udziału składowych przyrostu rzeczywistego ludno-

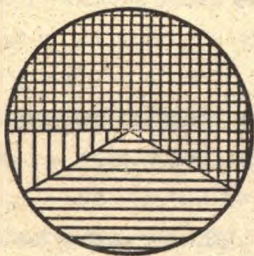
³ Wyjaśnienie metody - wykres 1.

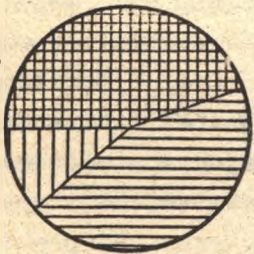
Wrocławski

Opolski

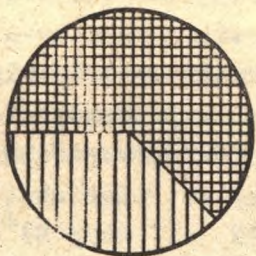
Legnicko-Głogowski

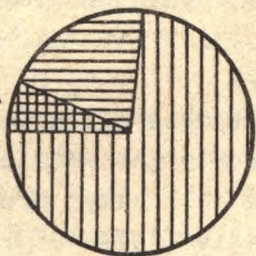
Rybnicki

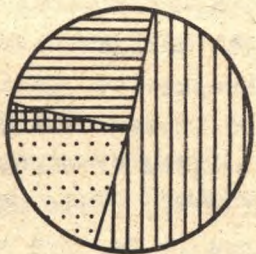
Szczeciński

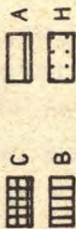
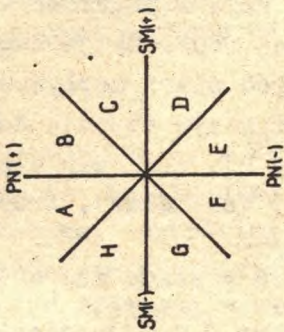
Zielonogórski

Sudecki

Objasnienia:

Wykres 1. Demograficzna klasyfikacja miast w wybranych okręgach przemysłowych

ści, klasyfikację miast. Chodziło o wskazanie tych, które zawdzięczają swój rozwój w głównej mierze elementom ruchu naturalnego i takich jednostek miejskich, o których rozwoju lub regresie demograficznym decydują migracje ludności. Osiedla miejskie o dodatnim saldzie migracyjnym (napływowe) prezentują trzy typy rozwoju demograficznego:

1) Miasta, o których wzroście zaludnienia decyduje w głównej mierze napływ ludności, czyli

$$+ SM > PN \quad (\text{typ C})^4.$$

2) Miasta, gdzie saldo migracyjne jest wprawdzie dodatnie, ale większa jest rola przyrostu naturalnego w procesie ich zaludnienia, czyli

$$+ SM < PN \quad (\text{typ B}).$$

3) Miasta, w których żaden ze składników przyrostu rzeczywistego ludności nie jest dominujący, czyli

$$+ SM = PN \quad (\text{typ B/C}).$$

W badanym okresie (1974-1980) ośrodkami napływowymi są przede wszystkim miasta związane z nowymi inwestycjami przemysłowymi LGOM (Lubin, Polkowice, Głogów), ROW (Jastrzębie Zdrój, Żory), a także mniejsze ośrodki przemysłowe okręgu opolskiego (Nysa, Krapkowice, Zdzeszowice) i szczecińskiego (Police, Stargard Szczeciński). Najmniej miast napływowych w stosunku do ogółu ośrodków miejskich zanotowano w okręgu sudeckim (3,7%), zielonogórskim (6,6%) i wrocławskim (12,5%) - wykres 1. Ten typ miast rzadziej prezentują także ośrodki wojewódzkie. Tylko w Opolu i Zielonej Górze większą rolę w przyroście ludności spełniają migracje, a nie naturalna reprodukcja ludności.

Wśród miast napływowych, o których rozwoju demograficznym w większym stopniu decyduje jednak ruch naturalny ludności (typ B), znalazły się m.in. dwa największe miasta ROW (Rybnik, Wodzisław), trzy ośrodki regionalne (Legnica, Jele-

---

⁴ SM = saldo migracji

PN = przyrost naturalny ludności

Typ C = wyjaśnienie symboli - wykres 1

nia Góra, Wrocław), a ponadto nowsze miasta przemysłowe Opolszczyzny (Kędzierzyn) i okręgu sudeckiego (Dzierżoniów). Niektóre miasta uzdrowiskowe okręgu sudeckiego odznaczały się dodatnim saldem migracyjnym, zdominowanym przez naturalny przyrost ludności (np. Duszniki Zdrój, Polanica). Taki typ rozwoju demograficznego jest wśród polskich miast dominujący (E. Iwanicka-Lyra, 1980). W badanych okręgach przemysłowych nie jest on jednak powszechny, a w okręgu szczecińskim zupełnie nie występuje (wykres 1).

Trzeci typ demograficznego rozwoju miast, w którym jednakowy jest udział ruchu naturalnego i salda migracyjnego ludności należy do sporadycznych (Twardogóra w okręgu wrocławskim).

Proces wyludnienia objął głównie małe miasta, usługowo-rolnicze lub bez dominanty funkcjonalnej oraz położone w zasięgu oddziaływania dużych inwestycji przemysłowych. W miastach emigracyjnych wydzielono trzy typy ich rozwoju demograficznego:

1) Miasta stagnujące, gdzie ubytek migracyjny rekompensowany jest w równym stopniu przez przyrost naturalny ludności, czyli

$$- SM = PN \quad (\text{typ A/H}).$$

2) Miasta o wzrastającym zaludnieniu, tzn. istnieje przewaga przyrostu naturalnego nad ubytkiem migracyjnym ludności,

$$- SM < PN \quad (\text{typ A}).$$

3) Miasta depopulacyjne - o rzeczywistym ubytku ludności, w którym ujemne saldo migracyjne jest większe od przyrostu naturalnego

$$- SM > PN \quad (\text{typ H}).$$

Wśród miast emigracyjnych przeważają takie, w których obserwuje się wzrost zaludnienia (typ A). Najliczniej reprezentowane są one przez małe miasteczka, aczkolwiek w okręgu sudeckim także przez jednostki osadnicze średniej wielkości (np. Kamienna Góra, Boguszów-Gorce, Bielawa). W badanym

okresie obserwuje się przyrost miast emigracyjnych, szczególnie intensywny w okręgu sudeckim i szczecińskim. Niepokojący jest fakt, że wśród nich znalazły się dwa duże ośrodki regionalne: Wałbrzych i Szczecin. Wałbrzych był miastem emigracyjnym już od początku lat siedemdziesiątych, a pod koniec tego okresu obserwuje się w nim dalsze nasilenie ubytku migracyjnego ludności. Szczecin przekształcił się w miasto emigracyjne dopiero w 1977 r., lecz w ostatnich latach także pogłębia się proces odpływu ludności z tego miasta.

Miasta depopulacyjne (typ H), czyli o rzeczywistym ubytku ludności, występują tylko w okręgu sudeckim i to głównie w woj. wałbrzyskim. Stanowią one 1/5 ogółu miejskich jednostek osadniczych tego okręgu i są to głównie miasta o zaludnieniu poniżej 10 tys. mieszkańców. Regresywny charakter rozwoju ludnościowego wykazało jedno miasto średniej wielkości (Nowa Ruda). W jednostkach depopulacyjnych mieszka około 10% ludności miejskiej regionu sudeckiego.

W skali poszczególnych okręgów widoczne jest zróżnicowanie w odsetku ludności przypadającej na poszczególne typy miast: więcej niż połowa miejskiego potencjału demograficznego w Rybnickim Okręgu Węglowym, Legnicko-Głogowskim

T a b e l a 5

Ludność wg typów rozwoju demograficznego miast

Okręgi	C	B	C/B	A	H
	Ludność w %				
Rybnicki	50,2	45,7		4,1	
Legnicko-Głogowski	52,5	44,9		2,6	
Opolski	67,7	30,1		2,2	
Wrocławski	3,9	92,7	0,7	2,7	
Sudecki	4,0	41,6		44,6	9,8
Zielonogórski	32,0	35,3		32,7	
Szczeciński	28,4	-		71,6	

Okręgu Miedziowym i w okręgu opolskim mieszka w miastach napływowych typu C. W regionie sudeckim wskaźnik dla tego typu miast jest bardzo niski i wynosi tylko 4%. Ludność miast emigracyjnych o wzrastającym zaludnieniu (typ A) stanowiła w tych okręgach przemysłowych poniżej 5% zaludnienia miejskiego, zaś w regionie sudeckim ponad 40%. W okręgu wrocławskim i szczecińskim o liczbie ludności przypadającej na poszczególne typy miast zadecydował charakter rozwoju demograficznego ośrodków regionalnych (Wrocławia i Szczecina).

Przyjmując jako kryterium koncentrację ludności w wydzielonych typach miast (od wartości najmniejszej do największej), dokonano klasyfikacji okręgów przemysłowych, prezentujących zbliżony model rozwoju demograficznego. Są to:

- okręgi o charakterze napływowym,
- okręgi emigracyjne.

Wśród tych pierwszych można wydzielić:

1. Okręgi, w których rola migracji w procesie zaludnienia miasta jest dominująca, gdyż najwięcej ludności mieszka w miastach napływowych typu C (ponad 50%). Miasta emigracyjne skupiają poniżej 5% mieszkańców. Kolejność występowania poszczególnych typów przedstawia się następująco:

C > B > A.

Są to: Rybnicki Okręg Węglowy, Legnicko-Głogowski Okręg Miedziowy i Opolski Okręg Przemysłowy. W okręgu legnicko-głogowskim saldo migracji przewyższało 2-krotnie wartość przyrostu naturalnego ludności, w pozostałych dwóch było od niego wyższe od 25 do 40%.

2. Okręgi z przewagą ludności zamieszkałej w takich miastach, o których zaludnieniu decyduje w głównej mierze przyrost naturalny. Bardzo małe udziały ludności są w pozostałych typach miast.

B > C > A.

Należy tu okręg wrocławski, gdzie o dużej dysproporcji ludności pomiędzy wydzielonymi typami zadecydował monocentrycz-

ny charakter aglomeracji. Saldo migracji w miastach tego okręgu stanowiło nieco ponad 30% ich rzeczywistego przyrostu ludności.

3. Okręgi, w których nie ma dominanty ludności zamieszkującej określony typ rozwoju demograficznego miast

$$B = C = A$$

Przykładem jest tu Zielonogórski Okręg Przemysłowy.

4. Okręgi emigracyjne o wzrastającym zaludnieniu (szczeciński, sudecki). W okręgu szczecińskim nie ma miast reprezentujących typ B i H, czyli $A > C$. W regionie sudeckim widoczne są tendencje do depopulacji, przy jednocześnie bardzo małej koncentracji ludności w miastach napływowych typu C, czyli

$$A > B > H > C.$$

W tym okręgu ubytek migracyjny pochłonął 12,2% przyrostu naturalnego i około 1% ludności miejskiej. Szczególnie intensywnie zaznaczył się on w miastach wałbrzyskich, gdzie pochłonął aż 26,4% przyrostu naturalnego ludności.

Udział migracji w procesie zaludnienia miast jest zróżnicowany i uzależniony od ich lokalizacji, struktury wielkościowej i spełnianych przez nie funkcji. Dominująca rola migracji widoczna jest szczególnie wśród miast dużych i średnich, w tych ostatnich o zaludnieniu powyżej 50 tys. mieszkańców. Natomiast większy udział naturalnej reprodukcji ludności we wzroście demograficznym jest zjawiskiem powszechnym w miastach średniej wielkości. Emigracyjny charakter rozwoju (typ A) występuje najsilniej w miastach małych i to tych najmniejszych, poniżej 5 tys. osób, rzadziej w ośrodkach średnich, a nie spotyka się go w miastach od 50-100 tys. mieszkańców. Pewną anomalią jest przekształcenie się dwóch wojewódzkich ośrodków miejsko-przemysłowych w miasta o charakterze emigracyjnym.

Miasta sklasyfikowane jako depopulacyjne (typ H), to głównie ośrodki o zaludnieniu poniżej 10 tys. osób. Regresywny charakter ich rozwoju ludnościowego jest m.in. kon-

sekwencją utrzymującego się kierunku przemieszczeń ludności z ośrodków małych do większych, ale przede wszystkim odpływu ludności poza własny region (sudecki).

T a b e l a 5

Typy demograficznego rozwoju miast wg ich wielkości

Typy miast wg kategorii wielkościowej	C	B	A	H	C/B
	w odsetkach				
Małe (poniżej 20 tys.)	13,0	20,8	51,9	13,0	1,3
Srednie (20-100 tys.)	37,9	41,5	17,2	3,4	
w tym: 20-50 tys.	33,3	38,1	23,8	4,8	
50-100 tys.	50,0	50,0	-	-	
Duże (powyżej 100 tys.)	37,5	37,5	25,0		

Grupa miast, gdzie rola migracji w procesie ich zaludnienia jest dominująca (typ C) wykazała jednocześnie w badanym okresie czasu najwyższą dynamikę przyrostu ludności (od 10 do ponad 50%). Jest to szczególnie widoczne w najnowszych okręgach przemysłowych (ROW o 53,9%, LGOM o 29,3%). W grupie miast reprezentujących typ B liczba ludności wzrosła średnio do 10%. W miastach depopulacyjnych (typ H) zanotowano spadek zaludnienia o 7,5%.

Miasta depopulacyjne to najczęściej takie, które nie posiadają wyraźnej dominanty w zakresie pełnionych funkcji lub są ośrodkami usługowymi. Sporadycznie regresywny charakter rozwoju demograficznego wykazały ośrodki przemysłowe (Nowa Ruda, Pieszyce, Wojcieszów). Miasta emigracyjne o wzrastającym zaludnieniu to przede wszystkim ośrodki usługowe, ale także stare ośrodki przemysłowe w regionie sudeckim (m.in. Wałbrzych, Kowary, Boguszków-Gorce), z których część

przekształciła się w miasta o charakterze regresywnym (Nowa Ruda, Pieszyce, Wojcieszów). W okręgach przemysłowych rozwijających się najbardziej intensywnie (ROW, LGOM) ten typ miast występuje sporadycznie (Kuznia Raciborska). Tylko w trzech okręgach przemysłowych (rybnickim, opolskim, szczecińskim) wśród miast z dominantą funkcji przemysłowych wyraźną przewagę mają ośrodki imigracyjne. Pozostałe miasta tych okręgów prezentują typ rozwoju demograficznego, w którym ważniejszą rolę spełnia przyrost naturalny ludności.

Szczególnie zróżnicowana jest rola migracji i ruchu naturalnego w procesie zaludnienia największych miast usługowych, głównie największych ośrodków regionalnych. W Rybnickim Okręgu Węglowym większe znaczenie ma przyrost naturalny ludności (typ B), w Legnicko-Głogowskim Okręgu Miedziowym migracje ludności (typ C), zaś w okręgu wrocławskim i opolskim miasta usługowe prezentują w równym stopniu typ rozwoju demograficznego C i B. Natomiast w okręgu szczecińskim, zielonogórskim i sudeckim ośrodki usługowe są miastami o charakterze emigracyjnym.

Okręgi przemysłowe Nadodrza prezentują odmienny rytm wzrostu demograficznego miast. Polega on m.in. na zmieniającej się w czasie roli migracji w procesie ich zaludnienia. Najczęściej zmieniał się model rozwoju demograficznego miast w Rybnickim Okręgu Węglowym. Dwa jego największe i najstarsze ośrodki przemysłowe (Rybnik i Wodzisław) przekształciły się w badanym okresie czasu z miast typowo imigracyjnych w miasta o większej roli przyrostu naturalnego w powiększaniu ich pojemności demograficznej. Natomiast niektóre małe ośrodki emigracyjne stały się, podobnie jak w Legnicko-Głogowskim Okręgu Miedziowym, miastami o charakterze imigracyjnym. Ta forma przekształceń objęła około 20% miejskich jednostek osadniczych tych okręgów, a w regionie sudeckim zaledwie 7,5%.

System osadniczy ROW i LGOM to przede wszystkim efekt przyspieszonych w latach siedemdziesiątych procesów ludno-

ściowych, będących funkcją rozwoju górnictwa węglowego i miedziowego. Miasta tych okręgów wchłonęły nie tylko znaczną część mieszkańców wsi z własnych regionów, ale przede wszystkim z innych obszarów kraju. Charakteryzował je bowiem otwarty, międzyregionalny bilans migracyjny.

W Sudeckim Okręgu Przemysłowym obserwuje się proces deformacji demograficznej. W latach 1974-1980 pogłębia się zjawisko depopulacji, wskutek narastającego odpływu ludności i opadającej stopniowo fali przyrostu naturalnego. Proces taki zachodzi nie tylko w małych miastach, ale coraz częściej zaznacza się także w większych ośrodkach przemysłowych. W regionie sudeckim, a także w okręgu wrocławskim, zielonogórskim i szczecińskim, zmiany polegały na przekształcaniu się miast napływowych w ośrodki emigracyjne. Liczba emigracyjnych i depopulacyjnych jednostek osadniczych wzrosła w latach 1974-1980 aż 4-krotnie, przede wszystkim w kategorii miast najmniejszych.

LITERATURA

- [1] Dobrowolska M., Rajman J., Współzależność procesów industrializacji i urbanizacji w kształtowaniu regionów historycznych w czasach nowożytnych i współczesnych, w: Problemy Nauk Pomocniczych Historii 1974 t. 3, Katowice.
- [2] Iwanicka-Lyrowa E., Zmiany w strukturze ludnościowej miast i gmin w latach 1974-1977. Pr. Geogr. nr 140, IG PAN 1981.
- [3] Jelonek A., Regiony demograficzne Polski. Pr. Geogr. UJ 1971, nr 30, Kraków.
- [4] Rajman J., Obszary problemowe Nadodrza w świetle rozmieszczenia ludności. Zeszyty Odrzańskie 1984 nr 12, Inst. Sl. Opole.
- [5] Rauziński R., Rozwój ludności Nadodrza w latach 1945-1980. "Odra w gospodarce i świadomości społecznej". Materiały na sesję naukową. Inst. Sl. 1977, Opole.
- [6] Regulski J., Rozwój miast w Polsce, Warszawa 1980.
- [7] Zborowski A., Rozwój miast w Polsce w latach 1950-1974. Progi wzrostu. Fol. Geogr. Ser. Geogr.-Oecon. 1983, vol. 15.